

Földrajzi nevek a barlangkataszterben

azaz
az ember, aki a kőlyukba ment be, de a kőfülkéből jött ki

A tudományos és szakmai munkavégzés során a kutatás/munkavégzés tárgyát nyelvi eszközökkel is minél pontosabban ki kell fejeznünk. Szakmai munkavégzésnél sokkal finomabb megkülönböztetéseket teszünk az egyes szavak jelentése között, mint a köznyelvben. Általában a köznyelv szavait szűkebb értelemben használjuk, a köznyelvtől eltérő értelemben használt szavakból pedig kialakul minden tudományág sajátos szaknyelve. A köznyelv szavai sokszor nem elegendők a vizsgált jelenségek leírására, ezért a szaknyelv tájszavakat, idegen szavakat és szóösszetételeket vesz kölcsön, létrehozva ezzel a szakkifejezéseket. Az igazi nehézséget az okozza, hogy a szakkifejezések értelmezése a különféle tudományágokban nem egységes, sőt, gyakran még tudományágakon belül sem! Sok kutató saját belátása szerint alkalmaz megnevezéseket, nem kevés félreértést és kettős elnevezést hozva létre ezzel. Nincs ez másképpen a *karszt- és barlangkutatásban* sem.

A helynevek keletkezése és nyilvántartása

A magyar *karszt- és barlangkutatás* első jelentős hazai szervezete a *Magyarhoni Földtani Társulat Barlangkutató Bizottsága* volt az első, aki megkezdte a speleológiai szaknyelv rendszerezését. *Kadic Ottokár* és *Strömpl Gábor* a boldog békeidők végén, az első világháború előtt kezdte meg a tudatosan fejlesztett szaknyelv kialakítását. A folyamat azonban nagyon lassan haladt (*ebben nem kis része volt a két világégésnek*), így csak az 1960-as évek közepére készült el egy *karszt- és barlangtani* szakkifejezéseket rendszerező, értelmező és összesítő munka. Az elkészült mű részletesen foglalkozott a *karszt- és barlangtani* szakkifejezések nevezéktanával (*terminológia*), de csak futólagosan érintette a nevekkel foglalkozó nevezéktan (*nominológia*). Ez utóbbi azonban legalább annyira fontos, mint a szakkifejezések pontos ismerete, hiszen a *barlang* és *karsztjelenségek* nevei elsődlegesen mind helynevek!

Strömpl Gábor A barlangok nomenklatúrája és terminológiája (1914) című tanulmányában a következőképpen ír: „Az újabb és újabb barlangok felfedezésével idővel annyira megnő a hazai barlangok száma, hogy közöttük alig fogunk tudni eligazodni. Már a kutatások elején, már az eddig ismert barlangok összeírásánál olyan zavarok mutatkoznak, amellyek az egynevű, de különböző helyen fekvő barlangok megkülönböztetését megnehezítik. Növeli a zavart, hogy egy barlangnak többféle neve is lehet, és ugyanazt a barlangot többféle névvel is említik. Még bonyolultabbá tehetik az eligazodást a temérdek barlang kétannyi, sőt még több neve közt maguk a kutatók is, ha nem veszik figyelembe a barlangnak régebbi elnevezését, és újabb, jobb vagy rosszabb, helyeselt vagy rosszalt elkereszteléssel szaporítják a barlangnevek számát. S noha az ilyen elkeresztelések a prioritás jogának hangoztatásával történnek, mégis, ha a barlang neve után nyomozunk, olykor-olykor ráakadunk a régebbi, jogosultabb nevére.”

Strömpl Gábor szavai a mai korban is megállják a helyüket, hiszen elkészült a *barlangkataszter* az ország számos területén, a még hiányzókon is lelkes barlangászok csoportjai fáradoznak a „fehér területek” felszámolásán, és nem mindegy, hogy egy *barlang* milyen névvel került/kerül be a kataszteri nyilvántartásba. Álljon itt egy egyszerű példa, amelyet a *Magyar Állami Természetvédelmi Hivatal Hivatalos Honlapjáról*, a *Barlangnyilvántartás* modulból gyűjtöttem. A *barlangok* közötti keresésben a névhez begépeltem a *Vadlán-lik* kifejezést, mert meg akartam tekinteni a *nagygörbői Vadlán-lik barlang* adatait. Négy találatot kaptam, nyilván ha a néven kívül mást adatot is *megadok pl. településnév*, akkor csak a keresett egy *barlangot* kapom találatnak. A *nagygörbői Vadlán-lik*

barlangot nevezik még *Savanyú Jóska tanyájának* is, ám ha ezt adom meg a szinonímák címszó alatt, akkor a kapott találatok között nem szerepel az általam keresett *barlang*, vagyis elveszik egy *barlang* elnevezéstani érdekessége. Hiszen *Savanyú Jóska* bakonyi betyár volt, a néphagyomány biztosan tart valami érdekeset arról, hogyan és mikor bújkált erre. Az elnevezéssel együtt tehát elveszik egy történeti, történelmi és néprajzi érdekesség is. Nagyon is fontos tehát a nevezéktan kutatása és nyilvántartása!

Nézzük meg a *karszt- és barlangformációk* elnevezéstanának alapvető tételeit, amelyek hozzájárulhatnak a lehető legkevesebb adatvesztéshez, a meglévő természeti kincseink minél pontosabb dokumentálásához.

Az *elnevezéstan* a nyelvtudománynak egy ága, amely az elnevezések és megnevezések, első soron is a tulajdonnevek keletkezésével, fejlődésével, megszűnésével, továbbá a nyelvben és a társadalomban elfoglalt szerepével, és mindezek összefüggéseivel foglalkozik (*Neppel, 1964*). Az elnevezések és megnevezések egyik fontos csoportját alkotják a *helynevek*.

A *helynevek* a földfelszín különböző – természeti vagy társadalmi alapon elhatárolt – részeinek, valamint ezeket a részeket alkotó természetes és mesterséges képződményeknek illetve létesítményeknek, azaz helyeknek az azonosítására, megkülönböztetésére szolgáló nyelvi alakulatok. A helynevek létrejöttüket többnyire annak köszönhetik, hogy segítik az embereket a földfelszínen való tájékozódásban. A helyeket megjelölhetjük *köznevekkel*, amikor azok általános tulajdonságait fejezzük ki (*pl. völgy, töbör, mező stb.*), vagy *tulajdonnevekkel*, ha a hely egyéni megkülönböztetésben részesül (*pl. Vass Imre-barlang*) A név általában egy embertől vagy kisebb embercsoporttól ered, azonban mégis egy szélesebb közösség terméke, hiszen új név csak akkor keletkezik, ha azt egy nagyobb embercsoport elfogadja, ismeretanyagába beilleszti, és azt rendszeresen használja. Egy nevet kezdetben csak egy kis közösség használ, s a név csak fokozatosan, lassan terjed át a környező vidékekre. A szomszéd közösségek sokszor ugyanannak a helynek a megnevezésére más nevet használnak, vagy az azonos névalakot más hely megnevezésére alkalmazzák. Egy közösségen belül azonban egy helynek, ritka kivételtől eltekintve csak egy neve van. Kis közösségben könnyen keletkeznek nevek, könnyen változnak meg alaki vagy tartalmi tekintetben, de ugyanilyen könnyen el is tűnnek. Ha a megkülönböztetés jelentősége megszűnik valamely helyre vonatkozóan, megszűnik maga a név is. Minél nagyobb közösség használja a helynevet, annál nagyobb a fennmaradásának valószínűsége.

A helyneveket keletkezésük szerint négy csoportra oszthatjuk:

1. *Népi helynevek*: a népi közösségekben (kis falvakban) a szükséglet hatására spontán keletkezett ösztönös, a közösség által megerősített nevek.
2. *Hivatalos helynév*: társadalmi szempontból fontos helyek (települések, településrészek) hivatali úton létrejött elnevezései. Gyakran csak megerősítik a népi helyneveket. Társadalmi szükségletből származó tudatos, egyéni cselekedet, eredményességét és hosszú távú fennmaradását a hivatalos szervek biztosítják.
3. *Műveltségi helynév*: azoknak a helyeknek nevei, amelyek egy kor ismeretszintjén az egész nyelvközösség vagy annak nagy része számára fontosak. Mennyiségük és tartalmuk egy-egy kor társadalmának ismeretkörére és műveltségi fokára jellemző. Általában a népnyelvben kialakult, szűk körben használt nevek társadalmi csiszolásával jönnek létre.
4. *Tudományos helynevek*: a tudományos munkavégzés során a szakember által adott név vagy toldalék. Gyakran csak ideiglenes, a kutatás időtartamára szól, de gyakran az oktatáson-kutatáson keresztül a köznyelvbe is átkerül és műveltségi helynév lesz belőle.

A népnyelvben tartósan csak a közösség szemlélet és gondolkodásmódjával, nyelvkészségével egyező nevek maradhatnak meg. A hivatalos és tudományos nevek esetében

ez a „népi szűrő” sokszor hiányzik. Egy elnevezés létrehozása előtt mindig a népnyelv hasonló kifejezéseit kell figyelembe venni, mert a nyelv lehetőségeinek legtökéletesebb kihasználását az élő nyelv példái biztosítják. Ugyanakkor a hivatalos és tudományos nevek többsége előbb-utóbb átkerül a népnyelvre, és ha nem igazodik, nem simul jól a beszélt nyelvhez, szép lassan át fog alakulni. Ha tehát a *karszt- és barlangkutató* területén idő- és népnyelvváltozó helynevet akarunk alkotni, akkor a természetes, beszélt nyelvhez kell alkalmazkodnunk.

Egy adott hely – esetünkben *barlang* vagy *karsztforma* – elnevezésekor minden esetben figyelembe kell venni néhány írásban nem rögzített gyakorlati szabályt. Ha valamely helynek a környékén élő nép által adott, általánosan ismert, elfogadott és használt neve van, akkor azt megváltoztatni nem szabad, még akkor sem, ha az tudományosan, szakmailag nem helyes (pl. *ha a népnyelv a barlangot kőfülkének nevezi kőlyuk helyett*). Ezt nevezzük a *népi elnevezés elsőbbségi szabályának*. A népi neveket kiegészíteni, lerövidíteni csak a legritkább esetben szabad, akkor is csak alapos indok alapján, közösségi beleegyezést követően. Ha valamely helynek a környéken élők körében több ismert neve van, akkor a kataszterbe azt kell bevezetni, amely nagyobb területen ismertebb, elterjedtebb. A magyar névalakot előnyben kell részesíteni az idegen nyelvű alakokkal szemben. A többi nevet a hivatalos név szinonímájaként kell megtartani.

Ha valamely helynek a környéken élők körében nincs vagy csak jelentéktelen csoportok által használt neve van, akkor annak a személynek, aki a szakirodalomban vagy kataszterben először leírja és ismerteti joga van – az általános névadási szokásoknak megfelelően – elnevezni. Erre példa *Balatonedericsen a GN-töbör barlang*, amelyet a helyi barlangászok ilyen néven ismernek, a kataszterben azonban *Jakucs László-barlang* a hivatalos neve. Ez a *tudományos elnevezés elsőbbségi szabálya*. A leírás vagy ismertetés nyomtatásban vagy hivatalos weblapon való megjelenésétől számítva a név az illető hely hivatalos nevévé válik. A név lehetőleg legyen rövid, ne tartalmazzon idegen nyelvű szavakat, és a köznévi tag tudományosan helytálló legyen (pl. *zsomboly a töbör oldalában beszakadással megnyíló barlangokat jelölje, a felszínközépen lévő barlangtermek felszakadó kupolája viszont nem az*). Érvényben lévő helynevet kiegészíteni vagy megváltoztatni csak különleges esetben lehet, a megfelelő szakmai és közösségi fórum jóváhagyásával. A névváltoztatás jogára csak olyan társadalmi szerv jogosult, amely súlyánál fogva képes keresztülvinni az új név társadalmi használatba vételét (pl. *közigazgatási hatóságok*). Nem kell azonban kiegészíteni az azonos alakú népi neveket, megkülönböztetésükre elegendő a helyszíni jelző használata. Például:

balatonedericsi Csodabogyós-barlang
orfűi Csodabogyós-barlang.

Felsorolásban a helyszíni jelzőt, mint helynevet vagy helyiségnevet a név után zárójelbe kell tenni. Különösen fontos ez a *barlang*-bibliográfiák összeállításánál. Például:

Csodabogyós-barlang (Balatonederics)
Csodabogyós-barlang (Orfű).

Szakmai vagy tudományos dolgozatokban minden esetben a hely hivatalos nevét kell használni. Új név adása csak hivatalos úton történhet, minden más esetben a nevet helytelen változatnak kell tekinteni. Amennyiben egy forrásműben helytelen névváltozatot tapasztalunk, azt hivatkozással minden esetben ki kell javítanunk. Ezt hívjuk *névhelyesbítési kötelességnek*. Például a *Wikipedia* internetes lexikonban a *sukorói Báracházi-barlangot Pákozdvári-barlangnak* nevezik, arra hivatkozva, hogy ilyen néven (*Báraczházi-barlang*) már található egy *barlang* a *Vértesben Csákvár* közelében, pedig a *barlang* hivatalos neve mellett a *Pákozdvári-barlang* név csak szinonímának tekinthető, tehát hivatalos, szakmai vagy tudományos munkában nem használható!

A helynevek osztályozása

A *karszt- és barlangkutató* szempontjából fontos helyneveket feloszthatjuk *földrajzi köz- és tulajdonnevekre*, de csoportosíthatjuk őket *alaki szempontok* szerint is.

A *földrajzi köznevek* olyan szavak, amelyek a helynek a tájban betöltött szerepére utaló általános tulajdonságait fejezik ki *pl. irtás, dűlő, hegy stb.* Ide tartoznak a *karsztjelenségek* köznevei is *pl. töbör, dolina, uvala, karr.*

A *földrajzi tulajdonnevek* olyan nevek, amelyeknél az elnevezés alapja és oka a helyek más helyektől való megkülönböztetése. Olyan helyek kapnak földrajzi tulajdonnevet, amelyek a tájnak állandó, meghatározó alkotórészei *pl. Meleg-hegy, Bagoly-irtás, Bodzás-völgy.* *Karszt- és barlangkutató* szempontból ide tartoznak a felszíni és felszín alatti *karsztjelenségek* nevei *pl. Acheron-víznyelő, Nagy-töbör, Suba-lyuk.*

A *földrajzi tulajdonnevek* közé soroljuk a *helymegjelöléseket.* Ezeknél a nevekénél az elnevezés alapja és oka a helynek társadalmi szempontból fontos funkciója. Amennyiben a hely a táj fontos alkotórésze, úgy a helymegjelölés tulajdonnévvé válhat. A legtöbb helymegjelölés a társadalom tevékenységével függ össze. A helymegjelölések lehetnek intézménynevek *pl. Alba Regia Kutatóház,* vagy intézmény jellegű tulajdonnevek *pl. Rezi-i vár, Árpád-kilátó.* Ide tartozónak tekintjük a *barlangi sziklaalakzatokat (pl. Sípálya a balatonedericsi Csodabogyós-barlangban),* cseppkő-, jég- és kristályképződmények neveit *(pl. a Csillagvizsgáló a Baradlában, Elefánt-fej az Abaligeti-barlangban).*

A helyneveket *alaki szempontból* csoportosítatjuk *egytágú vagy többtagú helynevekre.* Az *egytágú helynevek* köznevekből kialakult egyszerű szavak, amelyek gyakran a többtagú név valamely tagjának a lekopásával jönnek létre *pl. Vértes(-hegység).* Elhomályosult értelmű elavult szavakból és idegen szavakból is könnyen keletkezhet egytágú név *pl. Baradla, Börzsöny, Bakony, Esztramos, Benárd.* Az egytágú nevek mindegyike önmagában, minden egyéb helyhatározói melléknév nélkül csak egy bizonyos *barlangot* jelöl. Ilyen névvel illetett *barlangunk* kevés van, nevüket ebben a formában kell megőrizni a térképeken, kataszteri leírásokban és jegyzékekben valamint a tudományos munkákban. A *többtagú helynevek* összetett szavak, szóösszetételek vagy szó szerkezetek *pl. Hór-völgy, Öreg Futóné.* Egyik tagjuk rendszerint földrajzi vagy egyéb köznévi. Ez a tag határozza meg azt a jelenségcsoportot, amelybe a megnevezett hely tartozik. A másik - illetve többi - tag, az úgynevezett tulajdonnévi tag a név egyedi helyhez kapcsolására szolgál. A három, vagy háromnál többtagú nevek úgy keletkeznek, hogy az eredetileg kéttágú nevet elő- vagy utótaggal bővítjük *pl. Meleg-víz-völgy, István-lápai-barlang.*

Helynevek a szóhasználatban

A *karszt- és barlang* elnevezések helyes szóhasználatának kialakításához meg kell vizsgálnunk a népi eredetű helyneveket és azok használatát.

A népi nevek a szóhasználatban következtelenek, az egyszerű alakok gyakoribbak és időtállóbbak, mint a különlegesek és összetettek. Az egyszerű alakok az egész magyar nyelvterületen elterjedtek köznévi vagy más alkotórész formájában. Az elavult vagy idegen nyelvű szavakat – gyakran „magyarosítva” és eltorzítva – a köznyelv általában tulajdonnévnek teszi meg és gyakran ragaszt hozzájuk valamilyen földrajzi köznevet. Az ilyen eredetű tulajdonnevek, mint tulajdonnévi tagok gyakran a környező helyek nevébe is átterjednek *pl. Plácsa, Pribarinye erdőtag nevek a Pilisben..*

A népi elnevezéseket nem változtathatjuk meg, de a fennálló változatok közül azokat kell előnyben részesítenünk, amelyek egyszerű, közérthető szavakból állnak. Példaként lehetne említeni az *Öreg-Bakonyban, Bakonybélnél* található *Pörgöl-barlangot.* A turistatérképek és internetes források *Pörgöl-barlangnak* nevezik, pedig a *barlangkataszteri*

neve *Szárazgerencei-barlang*. Mind a kettő népi eredetű, azonban míg a *pörgöl* szó valamilyen idegen nyelvű szó eltorzításából származik, addig a *szárazgerence* szóösszetétel a *barlang* nevében arra utal, hogy a *barlang* a *Száraz-Gerence völgyében* található, azaz egy korábbi, ma már vizet nem tartalmazó patakágban. Ugyanakkor ez arra is jó példa lehet, hogy hiába van egy barlangnak tudományos neve, ha a népnyelv azt nem használja, ha a tudományos és közigazgatási szervezeteknek nem sikerül érvényt szerezni a név használatának, akkor célszerű lenne a név megváltoztatásán elgondolkodni...

A kataszter összeállításánál elkerülhetetlen, hogy egyes elavult, félreérthető népi vagy tudományos neveket kiselejtezzünk. A selejtezésnél vagy az esetleges új tudományos név alkotásánál arra kell törekedni, hogy a közérthető köznyelvi szavakat megtartsuk, és a hely természetes környezetéből származó, esetleges eltorzított idegen nyelvű megnevezéseket csak a tulajdonnévi tagba vonjuk bele *pl. Sinka-lik (Rezi), az ugyanerre a barlangra használt, már elavult Sinka-lityka helyett*. Mindezeknek az egyszerűsítő törekvéseknek a következménye a tájszavak, szakkifejezések és idegen nyelvű szavak használatának korlátozása.

A tájszavakat a nyelvészet három csoportra osztja. Az első csoportot a valódi tájszavak képezik. Ezek olyan szavak, amelyek csak a nyelvjárást ismerők számára érthetők, a köznyelvben ismeretlenek. Ezeket a már meglévő *barlang* és *karsztformák* neveiben meg kell tartanunk, bármelyik tagot (tulajdonnévi- vagy köznévi tag) is alkotják *pl. a gömör-tornai karszton található Kopolya-zsomboly, vagy a balatonyöröki Kágyiló-barlang*. Új nevekhez csak olyan vidéken lehet használni őket, ahol az érintett tájszavakat ismerik, használják. A jelentés szerinti tájszavak megvannak a köznyelvben is, de jelentésük nyelvjárásonként módosul. Többértelműségük miatt köznévi tagként nem, csak tulajdonnévi tagként tarthatók meg a régi és az új nevekben. Az alaki vagy kiejtés szerinti tájszavak minden magyar ember számára érthetők és azonos jelentésűek, és esetleg csak kiejtésükben térnek el a köznyelvtől. Az eltérés lehet szabályos, amikor bizonyos rendszer szerint a hangokat más hangok helyettesítik (*pl. i-zés, ő-zés, kettős magánhangzók használata*). Az ilyen tájszavakat a *barlangok* és *karsztformák* neveiben se a tulajdonnévi, se a köznévi tagban ne használjuk. Szintén mellőzni szükséges a köznévi tagban a szórványosan, csak bizonyos szavakban jelentkező eltéréseket (*pl. mássalhangzócsereik egyes szavakban, magánhangzóbetoldások*). Ezek a tájszavak a tulajdonnévi tagban már előfordulhatnak, de új név adásakor csak alapos mérlegelés után szabad őket használni *pl. a Karajcár-völgyben nyíló forrást elnevezhetjük Karajcár-forrásnak*.

A *szakkifejezések* használatával a tájszavakhoz hasonlóan óvatosan kell bánni. Elnevezésekben csak olyan szakszavakat szabad használni, amelyek értelmezése egyértelműen kiforrott, ellenkező esetben használjunk inkább egyszerűbb, elterjedtebb köznyelvi szavakat. Használatukat még az is korlátozza, hogy szigorú, definíció szerinti alkalmazásuk mellett egyes helymegnevezések magartalanok, ritmustalanok lennének, azaz alkalmatlanok arra, hogy a köznyelv átvegye őket *pl. budapesti Sas-hegy helyett Sas-sasbérc*.

Elnevezések kialakításánál kerülnünk kell az *idegen eredetű szavakat*, a *szakzsargont* és a diákok által használt, divatos *szlenget* is. Mindezek a nevek közérthetőségét és időtállóságát rontják. Sok olyan *barlangtérkép* van, ahol az egyes formációkat szlengből vett szavakkal nevezik, ezeket azonban helytelennek kell tekinteni, és a lehetőségekhez mérten meg kell változtatni. A *aggtelei karszt Rákóczi 2. számú barlangjában (Surrantós-barlang)* van egy *Helia D* (kozmetikai márka) terem, amely csúszósságáról és kitöltéséről kapta nevét. Valószínűleg a névadó a termék kitöltő anyag állaga és a kozmetikai krémek közötti hasonlóság miatt választotta ezt a nevet, azonban mégis helyesebb lett volna egy kevésbé reklámizáló, hagyományos köznyelvi szó választása. Vagy milyen furcsa lenne, ha a *bükki Király-kúti zsombolyt Zsír-kúti zsombolynak* neveznénk, hiszen a szlengben a jó, nagyszerű, király és zsír szavakat egymás szinonimáiként használják.

Régebben divat volt a *barlangokat* és *barlangi képződményeket* görög-római mitológiai alakok nevével elnevezni pl. a *cserszegtomaji Acheron-kútbarlang*. Különösen az első világháború előtt és a két világháború között, a *barlangok* látogatói és kutatói a klasszikus műveltségű rétegből kerültek ki, ezért az ilyen típusú névadások az akkori réteg műveltségével magyarázhatók. Meglévő *barlangok* esetében célszerű a korábban adott nevek megtartása, azonban új *barlangok* esetében kerüljük a idegen behatású neveket. Új nevet a köznyelvben egyértelműen ismert szavakból alkossunk, és igyekezzünk olyan nevet kitalálni, amely tükrözi a barlang kívülről felismerhető tulajdonságait.

A barlangok és gyakoribb felszíni karsztformák megjelölésére szolgáló köznevek

A *barlangok* és *karsztformák* megjelölésére szolgáló köznevek Magyarországon általánosan elterjedtek, használatuk azonban feltételezi a köznevek által megjelölt helyek, *barlang- és karszt* típusok definíciószerű ismeretét. Sajnos nem minden esetben tapasztalható a fogalmak helyes használata és az internetes szabad publikálás lehetősége miatt a „pongyola” szóhasználatú cikkek terjedőben vannak. Ebben a fejezetben röviden szeretném áttekinteni a leggyakoribb *barlang* típusok elnevezéseit, fogalmuk pontos magyarázatát.

Akna: a szó a köznyelvben mesterséges *barlangot* jelöl, de némely egykori és mai bányavidéken az ott élők természetes alakulatokra is használják. Meredek, gyakran függőleges bejáratú mély *hasadékokat* jelölnek velük, gyakran *aknabarlangként*, a *zsombolyok* szinonímájaként.

Barlang: a kifejezést háromféle értelemben is használjuk. Régebbi *köznyelvi értelemben* minden földalatti üreget ezzel a szóval jelöltek, ebből származik például a *barlangkutatás* szavunk is (Neppel, 1964).

Használják *szakkifejezésként* tudományos értekezésekben, kutatásokban. Ebben az esetben a *barlang* definíciója: *a barlang a Föld szilárd kérgében természetes vagy mesterséges úton keletkezett, ember számára járható méretű üreg (ez csak az én értelmezésem). Üreg* – azaz találhatunk olyan metszősíkot, amely zárt szelvényű vagy csak egyik oldaláról nyitott, és a síkra merőleges irányban a képződmény legalább kétszer akkora kiterjedésű, mint keresztzelvény mentén. Mindemellert *barlangnak* számít a *sziklaeresz*, a *kőfülke*, a tágas *beszakadás* és a *sziklakapu* is. Természetes vagy mesterséges úton keletkezett képződmény, azonban a mesterséges *üregek* nem mindegyike tartozik ide. *Barlangnak* minősítjük a *lőszbarlangokat*, a kőbe vájt *barátlakásokat*, de nem számítanak *barlangnak* a *bányák*, *mesterséges aknák* és *tárók*. Ember számára járhatók legyenek, azaz legalább 2 méter hosszúak. Az általam felállított definíciókhoz hasonló, de attól több lényegi pontban különböző definíciókat olvashatunk más szakkönyvekben (Kadic, 1913, Strömpl, 1914, Kraus, 1999, Molnár, 2006). Kadic az ember számára könnyen járható, nagy szádával (bejárat) a szabadba nyíló, nagy terjedelmű, esetleg bonyolult alaprajzú képződményeket tartja csak *barlangnak*. Strömpl ezek közül csak a nagy szádát tartja alapvető ismérvek. Valójában ezen definíciók egyike sem állja meg a helyét. Egyrészt *barlangnak* nevezzük azokat a *sziklaüregeket* és *sziklaereszeket*, amelyek nagyjából függőleges sík alakú szádával nyílnak a felszínre és legalább akkora térfogatúak, hogy padozatukon több ember is elfér. Másodsorban *barlangnak* nevezzük azokat a nagy összterfogatú járatrendszereket is, amelyeket szűk járatokon – néha mesterséges bejáraton – keresztül közelíthetünk meg, de amelyeket összterjedelmük miatt a legnagyobb *karsztos üregek* közé sorolunk pl. a *dachsteini mészkőbe mélyülő tési Alba Regia-barlang*. Sokan csak a természetes *üregeket* tartják *barlangoknak*, tehát a mesterséges *üregeket* (*lőszbarlangokat*, *barátlakásokat*) nem (Kraus, 1999, Molnár, 2006). *Üregnek* csak a zárt szelvényű járatokat nevezik, tehát nem tartják *barlangnak* a *sziklaereszeket* és a *kőfülkéket* sem. Szerintem nem szabad ennyire szigorúan

korlátozni a *barlangnak* minősülő objektumok körét, ezért alkottam meg a fenti, természeti és kulturális értékeket egyaránt figyelembe vevő fogalom-magyarázatomat.

A *barlang* szó használható még *elnevezéseknél* is, a köznyelvi értelmezésnél szűkebb, de a szaknyelvi értelmezésnél tágabb körben. Ezt tekinthetjük a *barlang* szó leggyakoribb használati módjának, köznévként sok *barlang* neve kap megnevezésében *barlang* utótagot *pl. aggteleki Áfonyás-barlang*.

A *barlang* szó előfordul *szóösszetételekben* is: *aknabarlang, gipszbarlang, karsztbarlang, sóbarlang, víznyelő-barlang, forrás-barlang, átmenő-barlang, cseppkőbarlang, jégbarlang*. Általános értelemben használhatjuk ezeket a szavakat a *barlang* tulajdonságainak kifejezésére (*pl. gipszbarlang – gipszben lévő barlang*), de elnevezéseknél kerüljük őket. A köznyelvben a legjobban a *cseppkőbarlang* és *jégbarlang* szavak gyökereztek meg, azonban használatukkal óvatosan kell bánni.

Cseppkőbarlangoknak csak azokat a nagy kiterjedésű – lehetőleg az idegenfoglalom számára is megnyitott – *barlangokat* nevezünk, amelyek alapvető és köztudomású sajátossága a cseppkövekben való gazdagság *pl. Aggteleki-cseppkőbarlang*, más, cseppköves termeket is tartalmazó *barlangok* esetében azonban kerüljük a megnevezésben való megjelenésüket. *Barlang* tulajdonságainak a kifejezéséhez helyesebb lenne a *cseppköves barlang* megnevezést használni.

A *jégbarlang* szóösszetételt Magyarországon tévesen használják. A *jégbarlangok* a jég olvadásával keletkezett *barlangok*. A gleccserek végénél nagy vízhozamú patakok (néhol folyók) törnek a felszínre, amelyek a jég olvadékvizét szállítják. Ezek a gleccserpatakok az általuk szállított törmelék segítségével néha igen tekintélyes méretű, szövevényes alaprajzú *barlangokat* vájnak ki a gleccserekből; szigorú értelemben ezeket az időszakos képződményeket nevezük *jégbarlangnak*. A mérsékelt és hideg éghajlaton a téli időszakban majdnem minden *barlang* bejárati szakaszában kialakulnak jégcseppkövek, jégfelhalmozódások. A télen befelé tartó huzat ugyanis lehűti a *barlang* falait, és az *üreg*ekbe szivárgó víz megfagy. A nyáron kifelé tartó huzat azonban a jégképződményeket rendszerint elolvasztja. Egyes zsákszerű *barlangok*ban a jégfelhalmozódás egész éven át megmaradhat, ugyanis a télen befolyó hideg levegő erősen lehűti az *üreg*ek falát, a hűvös *barlangi* levegő pedig nyáron nem tud a kinti melegebb levegő helyébe felemelkedni. A *barlangot* körülvevő kőzetek hőmérséklete tartósan fagypontra alá süllyed, és a téli időszakban az *üreg*ekben felhalmozódott jég és hó nem tud elolvadni. Ezeket a *barlangokat* helyesen *jeges barlangnak* nevezhetjük.

Álbarlang: omlás vagy mállás hatására, támaszkodó, felfekvő kövek között kialakult *barlang pl. pázmánde Endrina-barlang*.

Kőfülke: olyan *üreg*, amelynek jelentősen nagy, függőleges síkban álló bejárata van és hosszúsága a szélességétől alig különbözik. Szinonimaként nevezhetjük még *sziklafülkének* is. A köznyelvben létező szó, használata első látásra felismerhető tulajdonságon alapszik.

Lyuk: népies nevén nevezik még *liknak* is. Általában ilyen névvel illetnek minden kicsiny szájú, csekély kiterjedésű *üreg*et, de nagyobb *barlangok* elnevezésében is előfordulhatnak köznévi tagban *pl. balatonedericsi Szél-lik*. Kicsiny szájú *üreg*ek elnevezésekor előnyben kell részesíteni a többi névvel szemben, mert az elnevezés a *barlang* első látásra felismerhető tulajdonságán alapszik.

Kút: vízszintes, közel szabályos szádájú, függőleges kiterjedésű, lefelé gyakran összeszűkülő *barlang*. Önmagában ritkán használt *barlangi* köznévi *pl. Lábon-álló kút*, de előfordul szóösszetételekben is (*kútbarlang*). Gyakran a *zsomboly* és az *aknabarlang* szinonimájaként használják.

Hasadék: többnyire szűk keresztmetszetű, magasságban és mélységben elkeskenyedő, gyakran megdőlt réteglapok között kialakuló repedészerű *üreg*. Előfordul szóösszetételekben

is (*hasadékbarlang, sziklahasadék*). Önmagában ritka *barlangi* köznevünk pl. *Kút-hegyi hasadék*.

Pince: függőleges, szabályosnak ható szádájú, többnyire közel vízszintes járatban folytatódó, egy vagy ritkán több teremben kiteljesedő *barlang*. A szóhasználat mesterséges eredetet feltételez, se népi tulajdonnevekben, se köznevekben nem túl elterjedt pl. *Damasaszakadéki porpince*.

Nyelő: többnyire a *víznyelőkből* kialakult *barlangokat* nevezik így. Előfordulhat még *víznyelő* vagy *víznyelőbarlang* szóhasználatban is. Gyakran használják tévesen a *zsomboly* vagy *aknabarlang* szinonímájaként, széles körben elterjedt *barlangi* köznevünk pl. *orfűi Bolond-lyuk-nyelő*.

Bontás: ideiglenes *barlangi* köznév. Többnyire a beomlott bejáratú, de már kutatási engedéllyel lefoglalt *barlangok* neve pl. *bükki Tekenősi-bontás*.

Töbör: *aknabarlangok, víznyelők* és *zsombolyok* szinonímájaként használt elnevezés pl. *a magas-bakonyi Elevenfőrtési 2. számú töbör*, amely a *karsztformációk* között is előfordul másféle értelmezésben.

Berogyás: többnyire *víznyelők* berogyásával, beomlásával keletkező közel vízszintes szádájú *üreg*. Se népi tulajdonnevekben, se köznevekben nem túl elterjedt pl. *bakonyszűcsi 2b-berogyás*.

Rombarlang: emberi tevékenység vagy a természetes külső és belső erők hatására lepusztult *barlang*. Szinonímájaként használatos még a *torzó/barlangtorzó* kifejezés is. A bányászattal érintett területeken viszonylag gyakran előforduló, kevésbé ismert és kutatott *barlangok* tartoznak ide pl. *upponyi Sima-kői rombarlang*.

Szakadék: akkor keletkezik, amikor nagyobb *üreg*ek a felszín közelébe kerülnek és a főtájuk leszakadásával végül a felszínig jutnak, ahol először *agyagtölcsér*, majd *szálkővel* határolt mélyedés lesz. Mérete általában néhány méter, néhányszor 10 m, falai közel függőlegesek, esetleg aláhajlók. Hazánkban ritkán fordul elő. Hosszabb *barlangok* beszakadásával *szurdokvölgyek* jönnek létre. Ritka *barlangi* köznevünk pl. *Csehek-szakadéka*.

Kamra: többnyire függőleges, szabályosnak ható szádájú, belül kisebb kiterjedésű teremben folytatódó *üreg*. Szinonímaként nevezhetjük még *kőkamrának* is. Ritka *barlangi* köznevünk pl. *nagygörbői Kőkamra*.

Gödör: többnyire vízszintes szádájú, kis mélységű, gömb lenyomatához hasonló, nevében mesterséges eredetet feltételező *üreg*. Előfordul, hogy függőleges szádájú *barlangnak* adtak ilyen köznevet pl. *mátramindszenti Sárkány-gödör*, vagy *aknabarlang* kapott ilyen köznévi utótagú nevet pl. *gánti Nagy-tisztai-gödör*. A *gödör* a köznyelvben létező szó, helyes használata első látásra felismerhető tulajdonságon kell, hogy alapuljon.

Ördöglyuk: a *zsomboly* szó népies változata. A függőlegesen a felszínre nyíló, vízszintes szádájú *barlangok* közneve. Az elnevezés abban a népi hitben ered, hogy a függőlegesen a mélybe nyíló *üregben* akadálytalanul csak maga az ördög képes közlekedni pl. *olaszfalui Csengő-hegyi-ördöglyuk*.

Ravaszlyuk: köznévként *Cholnoky Jenő* (1870-1950) munkáiból ered. Közel vízszintes lejtésű, közepesen hosszú, érdekesen tekergő, esetleg több kisebb teremből álló alacsony magasságú *barlangot* jelöl pl. *aggteleki Nagy-ravasz-lyuk*.

Rókalyuk, borzlyuk: a német *Fuchsloch* és *Dachsloch* szavak tükörfordításából erednek. Olyan nem nagy kiterjedésű, szűk nyílású *üreget* jelentenek, amelyek járata közel vízszintes lejtésű. Idegen hangzásuk ellenére népi tulajdonnévként és köznévként is igen elterjedtek pl. *isztiméri Borz-lyuk, borsosberényi Kámori-rókalyuk*.

Zsomboly: függőleges kiterjedésű *aknabarlang*. A *zsomboly* szó már az *üreg* keletkezésének módjára is utal, ezért a meredek víznyelőjáratokat, az omlással a felszínig felszakadó *üregeket* vagy a *hévizes kiirtóket* helytelen így nevezni. A *zsomboly* rendszerint több *aknából* áll, amelyek egymással különböző magasságban, gyakran egészen kis nyílással

érintkeznek. Az *aknák* felfelé vakon végződnek, lefelé tágulnak, és az aljukon sem lehet patakos járatra bukkanni. Az *aknák* vízszintes metszete egy vagy több irányban elnyújtott, zabszem vagy csillag szelvényű, mindig jól felismerhetőek az *akna* kialakulásában fontos szerepet játszó tektonikus repedések. A legtöbb *zsomboly* bejárata egy *töbör* oldalában található, és a bejárati *akna* felső része általában beszakadással nyílik meg. *Strömpl* és *Kadic* a *zsomboly* szó használatát csak a *Gömör-Tornai karszton* tartja megengedhetőnek, azonban a népnyelvben széleskörűen elterjedtek a *Bükkben* és a *Bakonyban* is *pl. bakonyánai Bongó-zsomboly*.

Sziklaüreg: kisebb *barlangok* és *köfűlkék* elnevezésének névváltozata. Szinonímája még a *kőüreg* és az *üreg* szó is. Elsődlegesen mint összefoglaló közszót alkalmazzuk az irodalomban az összes *karsztos* és *nem karsztos* járatok megnevezésére, de a népnyelvben és a magyar *barlang és karsztnevezéktanban* igen elterjedt köznévi elnevezés is *pl. kisgyőri Alsó-Kecskevári-sziklaüreg*.

Sziklaodú: az embernél alig nagyobb *sziklaüregek* elnevezése. Szinonímája még a *kőodú* és az *odú*, illetve a bezáró kőzettel egybeírt név *pl. a rezi-i Meleg-hegyi-dolomitodú*. Köznyelvi értelemben állati lakásra utal, és a név nem fedti a *barlang* első látásra felismerhető tulajdonságait. Népies nevekben igen elterjedt *pl. bükki Ispán-hegyi-sziklaodú*.

Verem: nem túl mély, tág, vízszintes szádájú *üreg*. A szóhasználat mesterséges eredetet feltételez, se népi tulajdonnevekben, se köznevekben nem túl elterjedt *pl. a bükki Damasa-szakadéki jégverem*.

Sziklaeresz: három oldalról zárt, egy oldalról nyitott szelvényű áthajló sziklaperem alatt létrejött beöblösödés. Sok *barlangföldtannal* foglalkozó szerző (*Kraus 1999, Molnár 2006*) nem tekinti igazi *barlangnak*, azonban *karsztos* és *nem karsztos* formakincseink között a népnyelv számos sziklaereszt tart számon. Az általam feljebb adott definícióban a *barlangok* közé soroltam a *sziklaereszeket*, elnevezésük a népnyelvben elterjedt, az elnevezés a *barlang* első látásra felismerhető tulajdonságán alapszik *pl. tihanyi Nyereg-hegyi-eresz*.

Víznyelő: azok a *karsztos* nyílások, amelyeken keresztül a felszínen időszakosan vagy állandóan folyó víz a kőzet belsejébe kerül. Általában egy csésze vagy tölcsér alakú bemélyedés, ami néhányszor 10–100 m átmérőjű; hosszúka, a nyelőpont felé lejtő bemélyedés mélypontján található. Vízáró kőzet esetén a felszíni elfolyás jelentős arányú lehet. Ha ez a víz fedetlen *karsztos* területre érkezik, ott a kőzetben már kialakult *üregrendszerekbe* jut. Néha kisebb vízmosás is fut a nyelőszájig, ami gyakran nem is látható az összehalmozódott növénymaradványok miatt. A *víznyelő* nemcsak a vízáró és *karsztos* kőzet határának közelében alakul ki, hanem jelenleg teljesen *karsztos* területen is működhet. Hóolvadás idején a még fagyott talaj is vízáróként működik, és ezért teljesen *karsztos* felszínen is lehetnek időszakos vízfolyások és *víznyelők*. A *víznyelők* elzáródhatnak a behordott anyagtól, főleg akkor, ha a bejutó vízmennyiség kevesebb lesz a vízgyűjtőterület vagy a csapadék mennyiségének csökkenése miatt. Utóbbi esetben az ismét csapadékosabbá váló éghajlat hatására újraéledhet a nyelő.

Felhasznált irodalom

- A barlangok nyilvántartásáról, a barlangok látogatásának és kutatásának egyes feltételeiről, valamint a barlangok kiépítéséről, 13/1998. (V.6.) KTM rendelet
- A 3/2007. (I. 22.) KvVM rendelet a barlangok nyilvántartásáról, a barlangok látogatásának és kutatásának egyes feltételeiről, valamint a barlangok kiépítéséről szóló 13/1998. (V. 6.) KTM rendelet módosításáról
- Eszterhás I.(2000): Magyarország nemkarsztos barlangjai, Kézirat, Isztimér
- Kadic O.(1913): A barlangok elnevezéséről, Barlangkutatás 1913/3, 163-166 old.
- Kordos L. (1972): Magyarország barlangkataszteri felosztása. Karszt és Barlang, 1972. I-II. 25-32. 1.
- Kordos L.(1984): Magyarország barlangjai, Gondolat Könyvkiadó, Budapest
- Kraus S.(1999): Barlangföldtan, Magyar Karszt- és Barlangkutató Társulat, Budapest
- Marton A(1989): A Magyar helyesírás szabályai, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Molnár P.(2006):Barlangföldtan, Meander Természetjáró, Barlangjáró és Oktató Egyesület, Budapest
- Németh A (1997): A magyar nyelvten, Merényi Könyvkiadó, Budapest
- Neppel F.(1963): Gondolatok a barlangkataszter alapelveinek kérdéséhez, MKBT Karszt és Barlangkutatási Tájékoztató, 1963/III
- Neppel F.(1964): Földrajzi helyek elnevezési problémái a karszt- és barlangkutatás szemszögéből, MKBT Karszt és Barlangkutatási Tájékoztató, 1963/IX-X
- Strömpl G.(1914): A barlangok nomenklatúrája és terminológiája, Barlangkutatás 1914/2, 65-76 old
- Tarsoly P.(2002): GPS alkalmazása barlangbejáratok helyének meghatározására, Szakdolgozat, NyME-GEO, Székesfehérvár
- Tarsoly P.(2007): Barlangok Információs Rendszere, Földméréstől a geoinformatikáig, NyME-Geoinformatikai Kar, Nyomda, ISBN:978-693-06-2036-9
- Tarsoly P. (2008): A barlangtérképezés története a korai középkortól napjainkig, XLVII. Bányamérő Konferencia és Tapasztalatcsere konferencia-kiadványa, Esztergom-kertváros, 38-47. oldal